

Інвестиційна складова формування модерної структури економіки України у післявоєнний період

Інна Годфіна,
Сергій Євсєєв

*Інвестиції у знання платять найкращі дивіденди.
Бенджамін Франклін*

Інституційна обудова в Україні збалансованої, конкурентоспроможної ринкової економіки передбачає пошук моделі та механізму створення сучасної структури економіки. Важливе значення у цьому процесі має активізація інвестиційного вектору розвитку.

Актуалізація цих питань визначається багатьма причинами, серед яких можна виділити наступні: відсутність чіткого розуміння того, як повинна виглядати структура економіки у післявоєнний період, слабкі мотивації до інвестування у багатьох груп внутрішніх інвесторів в умовах невизначеності та величезних ризиків, низький рівень нагромадження інвестиційних ресурсів практично усіма групами інвесторів, консервативність напрямів інвестування, їх слабка залежність від сучасних потреб економіки.

Проте особливо актуалізувала проблематику структурних реформ та їх інвестиційного забезпечення безпрецедентна військова агресія російської федерації проти України. Післявоєнна розбудова країни потребуватиме докорінної структурної трансформації економіки України, яка вимагає значних інвестиційних вкладень, мобілізація яких всередині країни практично неможлива. За експертними оцінками у найближчі роки економіка України невзможі розвиватися за рахунок власних коштів, а її потреба у зовнішньо-

му фінансуванні лише на першому етапі відбудови оцінюється в 750 млрд. дол. [3]. В цьому аспекті значно підвищується значення інвестиційної складової економічної безпеки України. Тому на порядку денному постає створення ефективних механізмів, які б дозволили консолідувати ресурсні кошти, цілеспрямовано використовувати реально існуючий інвестиційний потенціал національної економіки, зменшити обсяги відтоку капіталу, підвищити інвестиційну складову модернізації української економіки.

Теорія інвестицій пройшла складний шлях розвитку. Перші спроби осмислення й обґрунтування доцільності застосування інвестиційної політики як інструменту впливу на зростання обсягів капіталу були здійснені у працях засновників класичної школи політичної економії А. Сміта та Д. Рікардо. У працях Дж. Мілля, Ж.-Б. Сея, Ф. Бастіа, Т. Мальтуса були поглиблені уявлення щодо сутності інвестицій і вперше сформульовані параметри інвестиційної моделі розвитку економіки. Представники неокласичної теорії (Дж. Б. Кларк, Л. Вальрас, А. Маршалл, Д. Гобсон, А. Пігу, Р. Хутрі) основну увагу в своїх дослідженнях зосередили на мікроекономічному інвестиційному аналізі. Кейнсіанські підходи були суттєво поглиблені в теоріях представників “некейнсіанської школи” (Е. Хансена,

Р. Харрода, Дж. Хікса), головним змістом яких стала проблема формування моделей інвестиційного регулювання забезпечення економічної рівноваги, виявлення зв'язків між інноваційними інвестиціями та економічними змінами.

Питання та проблеми розвитку інвестиційних процесів досліджувалися у роботах українських вчених та практиків, зокрема В. Геєця, Б. Кваснюка, М. Зверякова, В. Соболева, А. Чухна, О. Яременко. Отже, мета дослідження полягає у визначенні основних напрямів трансформаційних процесів у післявоєнний період та їх інвестиційного забезпечення.

Питання про відновлення економіки України сьогодні є предметом широкого обговорення як у світових політичних колах, так і на рівні наукового економічного дискурсу. Наприклад, підходить щодо відновлення української економіки обговорювалися на Всесвітньому економічному форумі в Давосі в травні 2022 р. Окреслений дискурс є багатоаспектним, що визначається низкою чинників.

По-перше, новими геополітичними і економічними реаліями, у яких опинилась Україна внаслідок збройної агресії російської федерації. По-друге, ерою впровадження цифрових технологій, що розгорнулася в останні роки, основою якої є застосування системи управління національним виробництвом, яка в результаті сприяла б переходу від сировинної моделі розвитку до такої, що могла б ґрунтуватися на цих новітніх технологіях. По-третє, набуттям Україною статусу кандидата в члени ЄС, яке передбачає адаптацію національних господарських норм та інститутів до європейських стандартів [2].

Формування модерної економічної системи України у післявоєнний період повинно враховувати інституціональні традиції, що сформувалися, створені за роки незалежності умови соціально-економічного розвитку, вплив глобалізації. На початок широкомасштабної військової агресії російської федерації було сформовано економічну систему, яка, з одного боку, побудована з ураху-

ванням закономірностей світового розвитку, усталених ринкових механізмів, а з іншого, увібрала багато організаційних, інституціональних форм адміністративно-командної системи.

Гормована у 1990-ті роки та існуюча досі господарська модель, побудована під кон'юнктуру зовнішніх сировинних ринків, призвела до деіндустріалізації економіки. Так, у промисловості України домінував третій, далеко не передовий технологічний уклад. На його частку припадало 58 % загального випуску продукції, але в системі інвестицій його питома вага досягала 75 % загального обсягу інвестицій [4]. На четвертий, вищий за своїм рівнем, технологічний уклад припадало 38 % випуску продукції, але його питома вага у загальному обсязі інвестицій становила лише 20 %.

Недостатнє інвестування четвертого і надмірне інвестування третього технологічного укладу, зрозуміло, не забезпечувало необхідних структурних змін в українській економіці [4].

Протягом усього періоду становлення і функціонування ринкової економіки в нашій країні панувала економічна модель, яка забезпечувала «зростання без розвитку» [2, с.4].

Зростання з урахуванням розвитку передбачає відродження національної економіки на основі впровадження у виробництво високих технологій. Для цього потрібно здійснити не просто відновлення, а нову індустріалізацію, що стимулюватиме розширене відтворення в промисловості. Також розширене відтворення має охоплювати як нові, так і вже функціонуючі підприємства у вигляді впровадження наукомістких виробництв [2, с. 4].

Зазначимо, що вибір моделі модерної економічної системи повинен бути результатом спільної роботи владних структур, науки, бізнесу, освітянської спільноти.

Ситуація в Україні перед початком війни характеризувалася зростанням ВВП на 3,2 % 1, яке відбувалося на тлі приросту інфляції на рівні 9,4 % [3]. Економісти

припускають, що це є відновлювальне зростання, яке походило від низької бази 2020 р., але після пандемії зростання зумовлене також і накопиченими структурними змінами. Ці зміни відбуваються в усій світовій економіці й частково стосуються і нашої господарської системи тією мірою, якою вона інтегрована в глобальний ринок. Структурні зміни у світовій економіці свідчать про початок нового економічного циклу, який може охопити проміжок часу до 10 років [2, с. 5]. Проте вже за 2022 р. маємо 30 % падіння реального ВВП. Зазначимо, що під час II світової війни майже не зафіксовано таких обсягів падіння ВВП в рамках одного календарного року (таблиця).

Зазначимо, що падіння ВВП України на третину пояснюється не лише військовими діями на території країни, що актуалізує дискусію щодо можливої модифікації параметрів поточної державної економічної політики для забезпечення більш оптимального її впливу на економіку та подальші структурні реформи. Прогнози подальшого зростання української економіки теж варіюються у дуже скромних масштабах: від +0,3 % у 2023 р. до +6,4 % у 2025 р. (дані прогнозу НБУ) [1]. Це дуже мало як для умов воєнного часу, так і для умов повоєнного відновлення.

Так, під час II світової війни економіка Німеччини зростала в середньому на 3,7 % в рік (1939–1944 рр.), економіка Великобританії за цей же період — на 3,5 % в рік. Після війни темпи відновлення європейських економік вимірювалися двозначними числами [1]. Наприклад, середньорічні

темпи реального ВВП у перші п'ять років відновлення Німеччини становили +15 %, Франції +18 %, Італії: +14 %, Австрії: +17 %, Японії: +10 %, СРСР: +9 % [1].

Особливо інтенсивно відновлювалася економіка Західної Німеччини. Так, вже в 1946 р. в американській та британській зонах окупації промислове виробництво подвоїлось, а в 1950 р. перевищило рівень 1945 р. в чотири рази. Масштабне відновлення виробництв та створення робочих місць становило основу макроекономічної і фінансової стабільності післявоєнної Німеччини [1].

Якщо основною політичною передумовою для післявоєнної відбудови економіки України є отримання надійних гарантій безпеки з неможливістю повторення військової агресії з боку російської федерації, то базовим підґрунтям побудови модерної економічної системи є інвестиції. Зазначимо, що отримання гарантій безпеки дозволить Україні реалізувати основні цілі післявоєнної розбудови економіки, а саме — відбудову знищеної інфраструктури та майна; швидке відновлення господарської діяльності; повернення в країну біженців, внутрішньо-переміщених осіб, включення їх в економічну діяльність; створення бази для економічного зростання і формування нової структури економіки.

На перших етапах основними джерелами фінансування післявоєнної відбудови України повинні стати репарації від країни-агресора та допомога міжнародної спільноти. Вже сьогодні пропонується створення спеціального Трастового фон-

Приріст реального ВВП окремих країн світу під час II світової війни
(% до попереднього року) [1]

Країна	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
США	8,0	7,7	18,2	20,0	19,9	8,4	-4,0
Валика Британія	1,0	10,0	9,1	2,5	2,2	-3,9	-4,4
Франція	7,2	-17,5	-20,9	-10,4	-5,0	-15,5	8,4
Італія	7,3	0,6	-1,2	-1,2	-9,4	-18,8	-21,7
Німеччина	9,4	0,7	6,3	1,3	2,0	2,5	-28,9
Австрія	13,4	-2,6	7,1	-5,0	2,4	2,5	-58,7
СРСР	1,9	13,9	-13,9	-23,7	11,3	18,7	-5,2
Японія	13,6	2,5	3,6	0,4	-1,0	1,3	-24,6

ду, що виконуватиме функції залучення та координації міжнародної допомоги. Принциповим моментом є те, що функціонування Трастового фонду повинно передбачати підтримку України здебільшого у формі грантів (допомоги без відшкодування), а не кредитів.

Щодо історичних прецедентів, то за планом Маршала для Європи 1948–1953 рр. 91 % американської допомоги надавалося у формі грантів.

План постконфліктної реконструкції для Боснії і Герцеговини на 1996–2004 рр. передбачав надходження 82 % міжнародної допомоги через грантове фінансування. В 1985–2015 рр. 20 країн із 35, в яких були збройні конфлікти, отримували допомогу з трастових фондів на безвідшкодовній основі [5].

На другому етапі відбудови країни фінансова та інвестиційна підтримка повинна бути спрямована саме на докорінну модернізацію економічної структури, зокрема промисловості, впровадження новітніх технологій. Доцільно задіяти кредитно-фінансові інструменти підтримки бізнесу. Зазначимо, що після II світової війни найбільш важливим аспектом плану Маршала для Європи була економічна реконструкція виробничого сектора.

За «планом Маршала» фінансувалося 143 програми постачання промислового обладнання до європейських країн. Крім того, надходження до «зустрічних фондів» у Європі використовувалися на здійснення державних інвестицій і програм розвитку промисловості. Зокрема, Інвестиційна програма, представлена у Парижі, передбачала закупівлю машин і обладнання для залізничних і сталеливарних підприємств, вугільних шахт, нафтопереробних підприємств, електростанцій, сільського господарства.

В той же час потрібно мати на увазі, що в другій половині 1990-х і на початку 2000-х років при відбудові Балканських країн міжнародні донори досить неохоче надавали пайове чи кредитне фінансування для закупівлі промислового обладнан-

ня і, натомість, фокусувалися на дрібних кредитах для поповнення обігових коштів підприємств. Така позиція за відсутності потужного внутрішнього банківського сектора не дозволяла перезапустити діяльність великих промислових підприємств, зупинених під час війни. Але чого дійсно потребували підприємства після завершення війни — це вливань капіталу, технологій та управлінських ноу-хау, які б зробили новий бізнес життєздатним. Тому в Україні при розробці плану післявоєнної розбудови економіки пріоритетна увага повинна приділятися питанням кредитної та інвестиційної підтримки, активізації приватних інвестицій у високотехнологічні галузі, інноваційну модернізацію деяких традиційних галузей, зокрема нафтопереробний комплекс, середній та малий бізнес.

В якості стратегічно важливих галузей економіки України можна виділити енергетичний комплекс, агропромисловий комплекс (за умови збільшення глибини переробки продукції та певних змін щодо спеціалізації), інноваційну металургію (виробництво вуглицево-нейтральної сталі), ІТ-сектор (створення стартап-акселераторів), машинобудування, військово-промисловий комплекс, нафтопереробку, видобування нафти і газу, хімічну і фармацевтичну галузь, біотехнології. При цьому програми з кредитної підтримки підприємств повинні мати належний фінансовий потенціал і передбачати кредитування інвестиційних потреб підприємств — їх модернізації та реструктуризації.

Виходячи з зазначеного для України актуальною є побудова ефективної системи прийому капіталу (СПК). Система прийому капіталу — це сукупність правових норм і інститутів, які втілюють державну політику щодо процесу інвестування, в тому числі залучення іноземних інвестицій.

СПК знаходиться у взаємодії із інвестиційним кліматом. СПК є одним з ключових параметрів інвестиційного клімату, проте відіграє і певну самостійну роль у

відношенні до нього, оскільки здатна змінювати зовнішнє і внутрішнє середовище інвестування.

Виходячи з досвіду післявоєнної відбудови Балканських країн в Україні за підтримки міжнародних донорів пропонують створити такі інститути: Агенція з гарантування інвестицій; Спонсорський трастовий фонд Багатостороннього агентства гарантування інвестицій (MIGA); Підприємницький фонд; Банк мікрофінансування [5].

Агенція з гарантування інвестицій була створена урядом Боснії і Герцеговини, її фінансування забезпечувалося Світовим банком. Агенція надавала гарантії для покриття політичних і воєнних ризиків фінансовим, торгівельним компаніям і банкам-нерезидентам, які кредитували оборотні активи або здійснювали інвестиції у місцеві підприємства. Іноземна компанія-кредитор чи інвестор самостійно визначала партнера (боснійське підприємство) і приймала на себе комерційні ризики від партнерства з ним.

Світовий банк і уряд гарантували виключно політичні та воєнні ризики за умови, що відповідні проекти сприяли інвестиціям у боснійську економіку та розширенню експорту. Гарантії діяли протягом трьох років від початку проєкту і поширювалися на всі корпоративізовані підприємства [5].

Спонсорський трастовий фонд Багатостороннього агентства гарантування інвестицій (MIGA) був створений з метою стимулювання іноземного інвестування в економіку Боснії і Герцеговини для сприяння її відновлення та розвитку. Фонд надавав іноземним інвесторам гарантії від політичних ризиків, що мали спонукати їх до створення нових підприємств.

Спонсорами фонду виступали країни — члени MIGA, які погоджувалися покривати політичні ризики приватних компаній (резидентів своїх країн), що здійснювали інвестиції в боснійську економіку.

Спонсорським трастовим фондом приймалися до розгляду проєкти, що оцінюва-

лися як економічно життєздатні, фінансово стійкі та екологічно здорові, а також сприяли збільшенню зайнятості, трансферту технологій та генеруванню експорту.

Фонд приймав на себе військові ризики, ризики громадських заворушень, валютні ризики [5].

Цікавою була практика створення за ініціатииви Світового банку фонду венчурного капіталу для розвитку малого та середнього бізнесу.

Фонд був призначений для надання пайового фінансування та технічної допомоги боснійським підприємствам приватного сектору.

Виконуючи такі функції, Фонд мав доповнити собою фінансово-кредитні та інвестиційні інструменти, які вже були створені донорами.

Фонд управлявся австрійською компанією "Horizonte Venture Management", а МБРР і МФК були представлені в Інвестиційному комітеті фонду.

В рамках окремого проєкту Світового банку було засновано фінансову установу, яка перекредитовувала отримані від донорів ресурси малим і мікропідприємствам у Боснії та Герцеговині для початку їх діяльності.

Розмір кредитів зазвичай був меншим, ніж передбачалося стандартними умовами від боснійських банків, а ставки — більш низькими.

Отже, нові реалії, в яких опинилася Україна та її економіка, актуалізували питання побудови модерної економічної структури та відповідно її інвестиційного забезпечення.

Перш за все Україні необхідно мати сформовану візію щодо того, яку економіку необхідно і доцільно формувати у післявоєнний період, які галузі, складатимуть її основу у післявоєнний період. Основним критерієм, на нашу думку, повинен виступати інноваційний чинник, чинник модернізації виходячи із реалій глобальної конкуренції.

Наступний крок — це пошук інвестиційного забезпечення модернізації економічної системи.

У цілому відновлювальні процеси щодо економіки доцільно здійснювати за наступними напрямками: відновлення енергетичної, транспортної, промислової інфраструктури, природного середовища, житлового фонду; відновлення та

модернізація соціальної інфраструктури; відновлення, модернізація і розвиток інноваційних виробничих потужностей та проривних галузей економіки; посилення ринкових інституцій та жорстка антикорупційна політика.

Література

1. Данилишин Б. Як забезпечити економічне зростання в умовах війни // URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/> (дата звернення: 26.06.2023).

2. Зверяков М.І. Формування моделі економічного розвитку в нових реаліях // Економіка України. 2022. № 8. С. 3–19.

3. Державна служба статистики України // URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.06.2023).

4. Новак І. Сприятливий інвестиційний клімат як фактор активізації інвестування в Україні // Вісник ТНЕУ. 2015. № 2. С. 18–27.

5. Богдан Т. Відбудова економіки: напрями, важелі, інститути // URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/> (дата звернення: 26.06.2023).

10.08.2023

Відомості про авторів:

Тодріна Інна Валеріївна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та маркетингу; Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова; Харків, Україна; inna_todrina@ukr.net; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1381-3281>

Євсєєв Сергій Євгенович — кандидат історичних наук, доцент, Голова Української асоціації суспільствознавців та педагогів; Харків, Україна; evseev.s1959@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0419-4100>